

OBSERVAȚII CU PRIVIRE LA SOCIETATEA ȚARATULUI VLAHO-BULGAR AL ASĂNEȘTILOR ÎN LUMINA BIBLIOGRAFIEI SELECTIVE

Ginel Lazăr

Această bibliografie selectivă prezintă o bună parte din cărțile pe care le considerăm utile în legătură cu istoria statului și a societății vlaho-bulgare din vremea celui de-al Doilea Țarat vlaho-bulgar¹. În consecință, nu ne-am propus epuizarea exhaustivă a bibliografiei ce face referire la Țaratul vlaho-bulgar, ci doar acele lucrări originale, fie ele de pionierat sau noi, care sunt asociate cu tema studiată². Lucrările vor fi prezentate așa cum sunt ordonate în bibliografia selectivă, anexată lucrării, descriind sursele epocii, studiile generale și lucrările de referință care acoperă mai mult de jumătate din evenimentele perioadei studiate (ultimele două decenii ale secolului al XII-lea – prima parte a veacului al XIII-lea). Prezentarea aspectelor sociale din cadrul statului Asăneștilor în lumina bibliografiei selective constituie prima încercare de acest gen din istoriografia românească. Interesul nostru se concentrează, cu precădere, asupra epocii primilor Asănești (1185-1218), când rolul elementului vlah a fost determinant în alcătuirea unei puternice statalități, cu centrul la Târnovo.

Revolta din Haemus (Munții Balcani), operă a vlahilor și bulgarilor, se desfășoară pe fondul acutizării crizei Imperiului Bizantin, condus de dinastia Anghelos (1185-1204). Pornită din Târnovo, mișcarea se răspândește, cuprinzând

¹ În continuare vom folosi sintagma al *Doilea Țarat vlaho-bulgar* deși în istoriografia problemei circulă și alte variante precum: *Imperiul româno-bulgar* ori al *Doilea Țarat bulgar*. Caracterul etnic al celui de-al *Doilea Țarat vlaho-bulgar* este viu discutat. Istoriografia bulgară nu recunoaște participarea factorului vlah la răscoală și implicit la constituirea statului Asăneștilor. Termenul de „vlah“ este considerat de literatura de specialitate vecină sinonim pentru „păstor“, nicidecum ca o mărturie a existenței unei romanități la sud de Dunăre. Această mărturie este un garant al motivației bulgarilor de a opta pentru consacrarea formulei al *Doilea Țarat bulgar*. În paralel literatura de specialitate, de la nord de Dunăre, contraatacă și generalizează folosirea noțiunii *Imperiul româno-bulgar*. Pentru lămurirea chestiunii în discuție este aprioric câteva precizări. Țarat bulgar în sensul adevărat al cuvântului a fost doar Primul Țarat bulgar, cucerit de bizantinii în 1018 (vezi nota nr. 3). Fondatorii noului stat din Haemus au fost vlahii de origine românească și nu bulgarii, care au aderat la răscoala românilor din nordul Balcanilor relativ târziu. Odată constituită, statalitatea Asăneștilor recurge la tradiția Primului Țarat bulgar, iar din acest moment noul stat capătă un caracter dualist vlaho-bulgar. Țaratul în prima lui fază (1185-1218) este mai cu seamă vlah și de aici pornește greșeala vădită a vecinilor de la sud de Dunăre care își însușesc, în mod neveridic, un trecut istoric ce nu le aparține decât după stingerea dinastiei Asăneștilor (1257). Ca să nu mai amintim faptul că o seamă de pretendenți la tron (post 1257) și-au legitimat succesiunea Asăneștilor recurgând la continuitatea dinastică pe linie feminină. Motivul pentru care am ales uzitarea sintagmei al *Doilea Țarat vlaho-bulgar* are un corespondent obiectiv în realitatea contemporană evenimentelor în discuție, respectiv că românii balcanici erau apelați cu termenul de vlah.

² Teza se sprijină pe o amplă literatură primară și secundară, fără a fi exhaustivă, ceea ce ar fi aproape imposibil într-o chestiune ca cea de față. Ea cuprinde esențialul din ce s-a scris despre subiect.

themele Paristrion și Bulgaria³. După primele victorii, contra bizantinilor, cei doi frați, Petru și Asan, de origine vlahă, se proclamă succesiv țari ai vlahilor și bulgarilor. Cumanii au fost elementul de coeziune, din punct de vedere militar, al statului vlaho-bulgar din Balcani, modul în care ei au aderat la răscoala din Stara Planina și, ulterior, la constituirea unei armate impresionante, prin număr și forță pentru acele vremuri, au făcut din Țaratul vlaho-bulgar o forță de prim rang în zonă. De fapt, Bizanțul recunoaște noua realitate politică în anul 1188. Momentul de apogeu al Țaratului vlaho-bulgar se produce în timpul lui Ioniță Kaloianes⁴ (1197-1207), fratele cel mic al celor doi suverani vlahi, victime ale unor comploturi boierești. Începând din anul 1204, lui Ioniță Kaloianes i se acordă de către papa Inocențiu al III-lea, titlul de „rege al vlahilor și bulgarilor“, ceea ce însemna intrarea statului vlaho-bulgar în familia statelor europene. Totodată biserica vlaho-bulgară este ridicată la rangul de arhiepiscopie, fiind condusă de un arhiepiscop primat, Vasile I, de origine vlahă. Ioan Asan al II-lea (1218-1241), transformă treptat, făcând tot mai mult apel la tradiția imperială a Primului Țarat bulgar, statul dualist vlaho-bulgar, în cel de-al Doilea Țarat bulgar. Rolul elementului vlah în noua formațiune statală se alterează pas cu pas, statul devenind unul de sorginte slavă. Dinastia românească a Asăneștilor, pe linie bărbătească, se stinge odată cu Căliman al II-lea Asan (1256-1257).

I. Izvoare

Din rândul izvoarelor bizantine, singurele istorii laice importante care acoperă cea mai mare parte a perioadei, menționate mai sus, rămân istoriile lui Niketas Choniates, Georgios Akropolites și Nikefor Gregoras. Istoria lui Choniates⁵, implicit scrisorile și discursurile sale, este plină de informații utile, acoperind intervalul cuprins între anii 1185, anul izbucnirii revoltei Asăneștilor și perioada de după cea de a IV-a cruciadă, până în 1207⁶. După aceea, principala

³ În anii 971 și 1018, ținuturile bulgare de răsărit și de apus au fost supuse consecutiv de către cei doi împărați-soldăți, Ioan Tzimiskes și Vasile al II-lea Bulgaroctonul (omorătorul de bulgari). Cea mai mare parte a vechiului Țarat al lui Simeon Veliki (893-927) a fost organizată sub formă de theme (provincii) în timpul ocupației bizantine. „Jugul bizantin“ a fost înlăturat odată cu răscoala din Haemus, 1185.

⁴ Ioniță cel Frumos.

⁵ Principala sa lucrare cu caracter istoric este *Istoria*, în care Niketas Choniates relatează în genere obiectiv evenimentele dintre anii 1185-1207, când are loc răscoala condusă de frații Petru și Asan, de origine vlahă, fapt menționat deseori și de cărturarul bizantin. În continuare rolul vlahilor la crearea unui stat puternic în Balcani este subliniat ori de câte ori este cazul de Choniates. G. Murnu, care s-a ocupat de traducerea părților din lucrarea lui Choniates ce conțin referiri la epoca Asăneștilor, a calculat că termenul de vlah este întâlnit de 39 de ori, acela al moesilor de patru ori, iar numele bulgarilor este pomenit doar de trei ori. Vezi G. Murnu, *Les Roumains de la Bulgarie medievale*, „Balcanica“, I, București, 1938, p. 20; B. Primov, *Crearea celui de-al Doilea Țarat bulgar și participarea vlahilor*, în *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor*, Studii, vol. I, , București, 1971, p. 25.

⁶ *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III, București, 1975, p. 253-373 (în continuare se va cita *FHDR*).

sursă este istoria contemporană a lui G. Akropolites⁷, utilizată și completată de istoria lui T. Skutariotes⁸ și de cea a lui N. Gregoras⁹. Ultima parte a acestei perioade este inclusă în istoria bine informată, chiar dacă confuză din punct de vedere cronologic, al lui Pakymeres¹⁰, până la 1308.

Sursele bizantine ale perioadei studiate sunt grupate și publicate într-un corpus de documente, intitulat: *Fontes Historiae Daco-Romanae (Izvoarele Istoriei Românilor)*. În rândurile care vor urma, ne vom ocupa de cele două volume ale colecției respective, ultimele din seria menționată, adică tomurile III-IV.

Al treilea volum din seria *FHDR* cuprinde izvoare literare bizantine privitoare la istoria românilor și a spațiului locuit de aceștia între secolele XI-XIV, publicate de Alexandru Elian și Nicolae-Șerban Tanașoca, editat de Editura Academiei Române și văzând lumina tiparului în anul 1975. În fine, ultimul volum al colecției, al IV-lea, are în sumar scriitori și acte bizantine ce fac referire în mod direct la istoria românilor (secolele XIV-XV), dar și scrieri din veacurile precedente, secolele IV-XV, care au fost descoperite și traduse după anul 1975, anul apariției volumului al III-lea. Textele acestui volum, al IV-lea, au fost îngrijite și publicate de Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae-Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi, dar editat șapte ani mai târziu.

Acolo unde cercetările arheologice lipsesc cu desăvârșire, speculându-se numai unele descoperiri absolut fortuite, interpretate vag și nu de puține ori într-un mod arbitrar, singura sursă a istoricilor moderni rămâne analiza documentară repetată, oricât de lacunare și de echivoce ar fi datele¹¹ pe care le cuprinde nararea

⁷ *FHDR*, III, p. 397-405. În comparație cu Niketas Choniates, G. Akropolites nu amintește de participarea vlahilor din Haemus la răscoala Asăneștilor și constituirea Statului Vlaho-bulgar. De regulă, istoricul bizantin este apelat de cea mai mare parte a istoriografiei bulgare atunci când se invocă argumente în sprijinul opiniei acestora care sunt contra unei prezențe efective a românilor din Balcani la crearea statalității primilor Asănești. De asemenea, nu trebuie să ignorăm contextul epocii în care a scris cronicarul grec, respectiv influența tot mai puternică a elementului bulgar, din vremea lui Ioan Asan al II-lea, care în cele din urmă a condus la bulgarizarea Țaratului Asăneștilor.

⁸ *FHDR*, III, p. 413-411. Lucrarea lui T. Skutariotes are un caracter de compilație. Iar pentru perioada studiată, folosește drept surse *Istoriile* lui Choniates și Akropolites. Cât despre, cazul vlahilor, care au creat Țaratul vlaho-bulgar, Skutariotes, folosind metoda istoriografică uzitată pe atunci, compilația, îi amintește pe vlahi, când îl folosește pe Choniates, însă în partea parafrazată după Akropolites încetează să-i mai amintească pe vlahi, fiindcă nici modelul său nu o mai făcea.

⁹ P. Anghelov, *Bălgarija i bălgarite v prestavite na vizantiiite*, VII-XIV vek, Sofija, 1999, p. 73.

¹⁰ Georgios Pachymeres este considerat cel mai de seamă personaj cultural din Bizanțul ultimei jumătăți a secolului al XIII-lea. În *Istoriile Compuse*, care prezintă istoria bizantină între 1255-1308, pe un fond de criză a statului bulgar, condus de Gheorghe I Terter (1282-1328), succesorul în agonie a suveranilor Țaratului Asăneștilor, reliefează suferințele vlahilor strămutați cu forța de Andronic II Paleologul în Asia Mică – 1285 (*FHDR*, III, p. 448-449).

¹¹ Dificultatea unei teme, ce abordează subiecte din cele mai controversate privind spațiul Balcanilor decurge atât din sărăcia surselor istorice și lingvistice, cât și ca urmare a disputelor istoriografice, alimentate de imixtiunile politice referitoare la chestiune care au influențat soluțiile propuse analizei științifice de către specialiști.

în cauză. Plecând de la anumite criterii, respectiv spiritul critic¹² și „relativa obiectivitate“ a cronicarilor, făcute din *perspective istorice*, istoricul modern trebuie să fie în consens cu dezvoltarea gândirii istorice mai noi și anume cu ideea că independența profesională, ușurează sarcina ce revine criticii.

O trăsătură esențială a prezentei culegeri este atenția deosebită acordată vlahilor balcanici, în măsura în care ei sunt atestați în sursele timpului, oarecum în opoziție cu prezentarea populațiilor spațiului nord-dunărean¹³. Teritoriul românesc, care pe lângă faptul că era dominat, în acel timp, de nomazii cumani, nu prezenta o atracție deosebită pentru Imperiul din Bizanț, apoi pentru nou constituitul Imperiu Latin de Constantinopol, care s-a substituit Bizanțului în anul 1204, și implicit pentru statele succesoare Imperiului bizantin, aflat în agonie.

Locul de formare a *limbii române comune* și a conștiinței etnice – în ciuda penuriei informaționale – este consemnat în termeni ce nu lasă interpretări în numeroase surse medievale. Idee întărită de unicul și extrem de prețios izvor ieșit din „orbis vlahorum“, corespondența¹⁴ țarului Ioniță Kaloianes cu papa Inocențiu al III-lea, ce are printre temele centrale originea romană a suveranului din Târnovo și a poporului său vlah. Așadar, nașterea *limbii române comune* s-a realizat într-un areal întins ce îngloba vechea locație a romanității orientale¹⁵. Contactul dintre locuitorii de pe ambele maluri ale bătrânului fluviu a fost viu, nealterat și neîntrerupt¹⁶.

În continuare ne vom concentra atenția asupra volumului al III-lea din *Fontes*, reprezentativ pentru epoca studiată. El conține excerpte foarte însemnate, semnate de cel mai important izvor al statului Asăneștilor, cronicarul bizantin, Niketas Choniates, secretar imperial, participant din această postură la campaniile basileului Isaac al II-lea Anghelos împotriva răsculaților vlaho-bulgari¹⁷.

N. Choniates prezintă în detaliu răscoala Asăneștilor și întemeierea Țaratului vlaho-bulgar, punând în lumină rolul capital jucat în aceste evenimente de vlahi, care în prima fază a insurecției au deținut primatul din punct de vedere militar-politic.

¹² În pofida diverselor provocări, metoda de lucru a autorului trebuie să facă dovada unui foarte ascuțit spirit critic, fapt ce îi îngăduie să ducă investigația la bun sfârșit și să surprindă carențele surselor istorice și implicit să observe, ca un efect al valorificării materialului documentar – cel bibliografic, ingerințele politicului în cercetarea științifică, și să propună soluții pornind de la datele surselor istorice.

¹³ *FHDR*, III, p. XXVI.

¹⁴ Corespondența dintre țarul vlaho-bulgar și suveranul pontif poate fi studiată în: E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I. part. 1, (1189-1345), București, 1887; *Acta Innocentii P. P. III (1198-1216) e regestis Vaticanis allisque eruit introductione auxit, notisque illustravit*, P. Theodosius Haluscynskyj, Typis poliglottis vaticanis, MCMXLVI; *Presvikata na papa Inokentija III, ka bălgarite*, ed. Ivan Duicev, în „Gotisnik na Universit. Kliment Ohridski“, tom., XXXVIII, Sofija, 1942.

¹⁵ Pentru înțelegerea conceptului de *romanitate orientală în lumina comparației interdialectale*, vezi utilul studiu al lui N. Saramandru, *Romanitatea Orientală*, București, 2004, p. 187-192.

¹⁶ *Ibidem*, p. 9-227.

¹⁷ Vezi notele nr. 5 și 6. N. Choniates aduce știri prețioase despre vlahi, pe care-i cunoaște și din calitatea de guvernator al themei Philippopolis, unde vlahii erau numeroși.

Studiată în amănunt, istoria lui Choniates ne oferă informații pe baza cărora suntem în măsură să analizăm, utilizând metoda comparativă a unor surse similare, elemente componente ale societății vlaho-bulgare, în faza pură a statalității primilor Asănești. Spre exemplu, armata vlaho-bulgară¹⁸, puțin studiată în istoriografia română, poate oferi literaturii de specialitate date care indiscutabil vor contribui la eliminarea unor curenți de ordin tehnic. Neîndoielnic, virtuțile militare ale românilor sunt binecunoscute bizantinilor, de vreme ce Choniates notează că aveau „fortărețe foarte numeroase și ridicate pe stânci abrupte”¹⁹ și că de multe ori „s-au războit împotriva romeilor”²⁰. Etalate cu eroism de-a lungul întregului Ev Mediu, mai cu seamă de românii nord-dunăreni, calitățile ostășești, vor constitui elemente definitorii pentru reconstituirea trecutului acelor vremuri.

Din relatările izvoarelor, reiese că românii din Haemus beneficiau de o seamă de avantaje și privilegii economice, dar și de ordin politic și bineînțeles își aveau clasa lor feudală²¹.

Românii balcanici „care mai înainte se chemau misieni iar acum își zic vlahi”²², aveau, probabil, anumite obligații militare constând mai cu seamă în apărarea frontierei septentrionale a Imperiului. Așa se explică pretenția fraților Petru și Asan, la Kypselă, de a fi integrați în sistemul pronoiar bizantin, iar în schimbul apanajului primit, înțelegeau să slujească în armata bizantină, orice răspuns negativ avea să ducă așa cum sa și întâmplat la izbucnirea revoltei asenide.

Georgios Akropolites, care scrie la numai șapte decenii de la informațiile furnizate de N. Choniates, nu mai vorbește despre ponderea elementului vlah la crearea statului din Balcani. La Akropolites, revolta din Haemus (1185), care a pus bazele Țaratului din Târnovo, rămâne prin excelență opera bulgarilor, iar Asăneștii sunt conducători doar ai bulgarilor. Istoricul niceean a fost influențat de situația timpului său, când construcția politică a Asăneștilor se găsea într-un proces de bulgarizare²³, începând cu Ioan Asan al II-lea²⁴, care face un continuu apel la tradiția politică a Primului Țarat bulgar²⁵.

¹⁸ *Istoria* lui Niketas Choniates înfățișează în termeni concisi evoluția blocului armat, vlaho-bulgaro-cuman, ca și impactul produs de acesta asupra conștiinței colective, când constituirea unui puternic stat suveran, vlaho-bulgar, în Haemus cunoaște etapa sa finală.

¹⁹ *FHDR*, III, p. 254-255.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*; S. Brezeanu, *O istorie a Bizanțului*, ed. II-a, București, 2004, p. 239; *Istoria Românilor* (Tratatul Academiei Române), vol. III, București, 2001, p. 428.

²² *FHDR*, p. 254-255.

²³ Cf. notei nr. 7.

²⁴ V. N. Zlatarski, *Ivan Asen II (1218-1241)*, în „Bălgarska istoriceska biblioteka“, 3, 1930, p. 1-55; M. Laskaris, *Vatopedskata gramota na țar Ivan Aseania II*, în *Bălgarski starini* (kniga XI), Sofija, 1930.

²⁵ „Sub Ioan Asan II (1218-1241), țaratul din Târnovo cunoaște apogeul puterii sale și suveranul bulgar, arbitru al scenei balcanice, își concentrează atenția în jurul luării Constantinopolului și al instalării centrului puterii sale în vechea metropolă a basileilor, reluând ambițiile politice ale lui Simeon.

Datorită cronicarului niceean, care interpretează realitățile etnice din Stara Planina, din vremea Asăneștilor, în lumina cunoștințelor epocii sale, nesubliniind în nici un fel rolul jucat de vlahi în alcătuirea unui puternic stat dualist în Balcani, istoriografia bizantină post Akropolites, este evident obedientă unui anume stil, iar cele mai bune exemple sunt cazurile cronicarilor T. Skutariotes și Efrem²⁶.

Vlahii sunt de găsit în numeroase enclave compacte din punct de vedere etnic și economic, formând o *pânză de populație*²⁷ ce se explică prin numărul mare și prin larga participare la tot felul de activități necesare comunității lor și statului bizantin. Păstoritul transhumant, ce se caracterizează printr-o relativă independență, constituia totodată ocupația de bază, dominantă, în rândul vlahilor ce alcătuiau statalitatea Asăneștilor, cunoscută în istoriografia română drept cel de-al Doilea Țarat vlaho-bulgar²⁸.

Cronicile scrise în franceza veche, cea a lui Geoffroy de Villehardouin (ed. românească îngrijită de O. Pecican, Cluj, 2002), Robert de Clari (ed. de P. Lauer, Paris, 1924), Henri de Valenciennes (publ. de Natalis de Waily, Paris, 1882), constituie surse esențiale pentru cruciada a IV-a și nu în ultimul rând sunt folosite informații care reliefează puterea militară a vlahilor și originea etnică a Asăneștilor.

Geoffroy de Villehardouin (1152-1213), mare nobil, cu un rol important în desfășurarea ostilităților privind cruciada a IV-a, ulterior, devenind un factor de răspundere în alcătuirea Imperiului latin de Constantinopol, a lăsat date despre evenimentele petrecute în Balcani, cuprinse între anii 1199-1207, așa cum au fost ele percepute de cronicarul francez. Faptele erau destul de proaspete încă, căci, pe când scria, marea aventură cruciată nu luase sfârșit. În ceea ce ne privește, seniorul de Villehardouin ne furnizează date conform cărora, „pe lângă revoltelor grecilor, asupra Imperiului latin s-au revărsat și invaziile vlaho-bulgaro-cumane. Marea confruntare a fost cea de la Adrianopol. Louis de Blois a fost ucis, iar împăratul Baoudouin a căzut în captivitatea lui Ioniță Caloian, țarul vlahilor și al bulgarilor. Cel care a organizat retragerea cruciată a fost Villehardouin, dând astfel, încă o

Titulatura sa se modifică în raport cu cea a lui Ioniță, proclamându-se „țar al bulgarilor și rhomeilor/grecilor. Această politică de mare putere în Balcani face din el rivalul celor două imperii grecești angajate direct în lupta pentru Constantinopol, cele din Niceea și Thessalonic“. Vezi S. Brezeanu, *op. cit.*, p. 274. Pentru cunoașterea tradiției politice a Primului Țarat bulgar, vezi S. Brezeanu, *op. cit.* p. 162-166; W. Treadgold, *O istorie a statului și a societății bizantine*, București, 2004, p. 471-474; 479-488; V. Zlatarski, *Istorija na pǎrvoto bălgarskoto țarstvo*, part. II, Sofija, 1927; S. Runciman, *A History of the first Bulgarian empire*, London, 1930; R. Browning, *Byzantium and Bulgaria. A comparative study across the arly medieval frontier*, London, Berkeley, 1975.

²⁶ Nota nr. 8.

²⁷ Petre P. Panaitescu emite teoria „pânzelor de populație“ conform căreia populația românească se întindea din nordul Dunării până în Pind și Salonic, într-o simbioză cu altă „pânză de populație“ – cea slavă. Petre P. Panaitescu, *Introducere la istoria culturii românești*, p. 121; *apud* Adolf Armbruster, *Romanitatea Românilor (Istoria unei idei)*, ed. II, București, 1993, p. 22.

²⁸ *FHDR*, III, p. XXIII-XXVIII. O excelentă lucrare dedicată construcției statale a primilor Asănești – cel de-al Doilea Imperiu vlaho-bulgar este volumul, culegere de studii, *Răscoala și statul Asăneștilor*, coord. E. Stănescu, București, 1989.

dată, măsura curajului și a talentului său militar²⁹. În fine, Villehardouin ne-a oferit date despre tacticile folosite în lupte de blocul aliat vlaho-bulgaro-cuman. Pe baza celor descrise de Villehardouin, putem să reconstituim un tablou veridic și să redăm atât pe cât este posibil, aspecte ce însumează și relevă modul de organizare militară din Țaratul Asăneștilor, în înțelesul propriu al termenului³⁰.

Robert de Clari (?-?1216), la rândul său, a consemnat evenimentele desfășurate între anii 1200-1213, precum el le-a văzut din calitatea de nobil de condiție medie. Din datele furnizate de el, reținem o anume precizare în legătură cu poziția Vlahiei. Robert de Clari, confirmat și de Villehardouin, a scris despre Vlahia arătând că *Blakie est une terre* care se găsea la o distanță de cinci zile de mers față de Adrianopol, fiind situată dincolo de „Montaigne de Blaquie” (informație provenită de la Villehardouin, totuși care poate fi dedusă inclusiv de la Clari) și de o anume cetate a Eului (neidentificată)³¹. Ținând seama de anumite criterii, implicit coordonate de drum, putem afirma, dacă ne raportăm la o viteză medie de înaintare a unei armate de cavaleri occidentali – circa 35 de leghe³² pe zi – că munții numiți de Villehardouin, ai Vlahiei, sunt Munții Balcani, aflați la aproape 160 de km. de Adrianopol³³. O remarcă, de care nu putem face abstracție, reiterată la unison de cei doi cronicari amintiți, ai cruciadei a IV-a, este aceea potrivit căreia în Vlahia se putea intra atunci doar printr-o singură poartă, și anume Pasul Șipka³⁴. Aceste informații, coroborate cu o alta, care arată caracterul și statutul politic al Vlahiei Asăneștilor, definită prin, de acum celebra sintagmă a lui Clari „Blakie est une terre qui est du domaine de l'empereur...”³⁵, întăresc faptul care deja a fost implementat în „conștiința epocii”. Statul vlaho-bulgar căpătase legitimitatea mult dorită și recunoașterea externă, chiar dacă ea se manifesta uneori tacit.

Henri de Valenciennes, menestrel de curte, unul dintre poeții favoriți ai celui de-al doilea împărat al Imperiului latin de Constantinopol, Henri de Hainaut (1205-1216), a redat faptele petrecute în timpul domniei, împăratului Henri, fratele lui Baudouin – mort în captivitate la Târnovo.

De la Valenciennes ne-au parvenit unele informații amănunțite de ordin militar, relatări ce constituie o punte de legătură privind diferite procedee defensive, care au o cauzalitate comună, deloc neîntâmplătoare, cu ceea ce se va întâmpla ulterior la nord de Dunăre. Succesorul lui Ioniță Kaloianes, țarul Boril

²⁹ G. de Villehardouin, *op.cit.*, p. 7.

³⁰ Din punct de vedere militar, blocul armat vlaho-bulgaro-cuman constituia o forță majoră capabilă să lupte de pe poziții egale cu orice armată a timpului.

³¹ Geoffroy de Villehardouin, *La conquête de Constantinople*, publ. de E. Faral, vol. II, Paris, 1939, p. 304-306; 491; *apud* Radu Ștefan Vergatti, *Români, bulgari, cumani și tătari la Dunărea de Jos în prima parte a secolului al XIII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. XXI, 2003, p. 85.

³² Unitate de măsură pentru distanță terestră, în cazul de față. O leghe comună = 4, 444 km.

³³ R. Șt. Vergatti, *op.cit.*, p. 85.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ *Ibidem*, p. 84.

(1207-1218), nepotul de soră al lui Ioniță, care se va însura cu văduva defunctului rege vlaho-bulgar, a pustiit țara – metodă des uzitată și de românii nord dunăreni în cursul evului mediu³⁶ – nădăjduind că oștile latine vor pieri de foame și de sete³⁷.

H. de Valenciennes ne ajută să ne formăm o părere de ansamblu cu privire la armata vlaho-bulgară, care s-a impus nu numai prin număr, ci și prin organizarea în corpuri de luptă și prin armamentul tipic celui latin. Valenciennes, referindu-se la o nouă luptă, lângă Philipopolis, a scris că armata lui Boril avea 33.000 de oșteni, împărțiți în 16 „batailles”³⁸. Mai mult decât atât, Valenciennes, completând informații cuprinse în opera lui Villehardouin, ne-a transmis că armata Țaratului Asăneștilor³⁹ era înzestrată cu sulițe întărite cu fier lung de Boemia⁴⁰. Știrea în sine, prezintă o mare importanță nu doar pentru că demonstrează preocuparea vlaho-bulgarilor pentru armament de calitate superioară, dar totodată rezultă că statul vlaho-bulgar avea un potențial economic ridicat, întrucât avea mijloacele necesare să achiziționeze arme dintr-o vestită zonă metalurgică⁴¹.

Cronicarii francezi ai cruciadei a IV-a au fost semnați în istoriografia românească, iar dintre mai mulți autori îi amintim pe cei pe care-i considerăm reprezentativi pentru chestiunea discutată. Menționăm că subiectul în cauză nu a făcut obiectul unor cercetări *in de profundis*, fie și pentru simplul fapt că sursele acelor vremuri conțin ambiguități și viduri însemnate, de natură să provoace descurajări.

Ca atare vom nominaliza câteva lucrări care comentează informațiile oferite de un mic grup de izvoare, cel al cronicilor franceze despre cruciada a IV-a:

- G. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1980, p. 65-83.

- R. Șt. Vergatti, *op. cit.*, p. 81-101.

³⁶ În Evul Mediu, pe teritoriul de la nord de Dunăre, românii aveau mijloace de luptă diverse, parte componentă a potențialului militar, derivat dintr-un context special – care se referă la mijloacele de apărare folosite la români. Posibilitățile de mobilizare, gradul de înzestrare tehnică și de instruire, dar și aplicarea elementului surpriză, des întâlnit la români, reprezintă totalitatea forțelor și mijloacelor de luptă pe care o formațiune statală le poate afecta pregătirii și desfășurării războiului. Așadar, se poate găsi o analogie interesantă între acțiunea țarului vlaho-bulgar și tactica „pământului pârjolit”, de apărare strategică, aplicată de Basarab I la Posada (1330). Cf. *Istoria militară a poporului Român*, I, p. 351.

³⁷ R. Șt. Vergatti, *op. cit.*, p. 86.

³⁸ Henri de Valenciennes, *Histoire de l'empereur Henri a la suite de Geoffroy de Villehardouin <<La Conquête de Constantinople>>*, publ. de Natalis de Wailly, Paris, 1882, p. 322, 530; *apud* R. Șt. Vergatti, *op. cit.*, p. 92. Informația lui Valenciennes este una cu un viu caracter selectiv și în ceea ce privește numărul de 40.000 de luptători ecvestri, reprezentând cavaleria blocului armat vlaho-bulgaro-cuman, amintiți de altfel și în alte surse ale epocii. „... Și i-au întrebat câtă strânsură de oameni avea Ioniță. Iară aceștia au răspuns că avea ca la patruzeci de mii de oșteni, fără pedestrași, al căror număr nu-l știau”. Vezi G. de Villehardouin, *op. cit.*, p. 174; H. de Valenciennes, ed. Wailly, p. 322; *apud* G. Brătianu, *Tradiția istorică ...*, p. 75.

³⁹ G. Brătianu, *op. cit.*, p. 75.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

- *Răscoala și statul Asăneștilor* (culegere de studii), coordonator E. Stănescu, București, 1989.

- Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul mongol*, București, 1993, p. 11-90.

- Șerban Turcuș, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, 2001 (a se insista cu precădere asupra capitolelor III-VI, respectiv p. 83-242, care analizează întregul fenomen cruciat în raport cu spațiul românesc, valorificând pe cât posibil materialul informațional existent).

- *Istoria militară a poporului român*, vol. I., București, 1984, p. 305-308.

- *Istoria Românilor* (Tratatul Academiei Române), vol. III, p. 466-467.

De reținut că materialele lucrărilor mai sus amintite utilizează relatările cronicarilor latini Geoffroy de Villehardouin, Robert de Clari și Henri de Valenciennes pentru lămurirea, evidențierea, corelarea și aprofundarea cunoștințelor noastre cu realitățile geo-politice⁴² din sud-estul Europei la început de secol XIII.

Referitor la atestata istorie a relațiilor dintre Țaratul Asăneștilor cu Sfântul Scaun, Imperiul latin de Constantinopol și Regatul maghiar sursele fundamentale se concentrează asupra unui tablou ce relevă dimensiunea fenomenului, cu implicații majore pentru sud-estul european, al acelor vremuri⁴³. Vezi, *Acta Innocentii P.P. III (1198-1216) e regestis Vaticanis allisque eruit introductione auxit, notisque illustravit*, P. Theodosius Haluscynskyj, Typis Poliglottis Vaticanis, MCMXLVI; E. de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, ed. N. Densișianu, vol. I, part. 1, București, 1887; A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium sacram illustrantia*, vol. I (1198-1549), Romae Typis Vaticanis, 1863; Idem, *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, vol. I (1216 -1352), Romae Typis Vaticanis, 1859-1860.

II. Lucrări de referință generale

Din rândul lucrărilor cu caracter general, reduse numeric, ce tratează aspecte ale societății celui de-al Doilea Țarat vlaho-bulgar, incluse de altfel în desfășurătorul bibliografiei selective, fac parte o serie de sinteze, mai cu seamă bulgărești, dar și românești și de altă origine, care ne-au fost de un real folos.

O bună evidențiere a majorității aspectelor societății din perioada aceasta o constituie volumul III, din *Istoriya na Bălgariya. Vtora bălgarska dăržava* (coord. D. Anghelov), Sofija, 1982. Tratatul Academiei bulgare abordează o serie de subiecte de interes general, insistând acolo unde este cazul, într-un mod subiectiv

⁴² În cazul de față, ne propunem să urmărim informațiile oferite pentru spațiul fostului Țarat vlaho-bulgar, de P. Koledarov, *Politiceskata geografija na srednovekovnata bălgarska dăržava (1186-1396)*, Sofija, 1989.

⁴³ Cf. notei nr. 14. Pentru cele mai importante izvoare și edițiile cele mai folosite, bizantine, latinești, franceze vechi, a se vedea B. Primov, *Crearea celui de-al Doilea Țarat bulgar și participarea vlahilor...*, nota de subsol, cu nr. 25, p. 17.

ce nu ține de o anume metodă istorică, asupra unor delicate chestiuni de ordin particular, ce au făcut obiectul a vii controverse istoriografice. Caracterul etnic⁴⁴ al românilor sud-dunăreni, originea vlahă a dinastiei Asăneștilor⁴⁵, participarea vlahilor la izbucnirea răscoalei și rolul elementului vlah în alcătuirea stătalității asenide⁴⁶, particularitatea corespondenței dintre țarul Ioniță Kaloianes și Inocențiu al III-lea etc. reprezintă subiecte care au trezit un vădit interes polemic în cercurile de specialitate moderne, de natură istorico-filologică⁴⁷.

Cel de al treilea volum al lucrării *Istoria românilor* (Tratatul Academiei Române), București, 2001 este o lucrare utilă care aduce în prim plan contextul secolului al XIII-lea din perspectiva spațiului românesc, pus în relație cu sudul Dunării⁴⁸.

Relativ la societate, pe lângă partea relevantă din *Bălgarsko srednovekovie (proudvanija vărhu politiceskata i kulturata istorija na srednovekovna Bălgarie)*, a lui I. Duicev, Sofija, 1972, rețin atenția două cărți; F. Dvornik⁴⁹, *Slavii în istoria și civilizația europeană*, trad., Diana Danciu, București, 2001 și D. Obolenski, *Un Commonwealth medieval: Bizanț: Europa de Răsărit: 500-1453*, trad. Claudia Duntru, postfață de N. Ș. Tanașoca, București, 2002. Prima lucrare ne oferă o privire de ansamblu asupra pan-slavonismului, în care un rol de seamă este jucat, la sfârșitul secolului al XII-lea și în prima parte a veacului al XIII-lea, de statul Asăneștilor. În analogie cu ideologia imperială a Primului Țarat bulgar și sub presiunea evenimentelor, Țaratul valaho-bulgar, încearcă să se impună pe eșichierul politic al timpului. Ceea ce reține atenția este stilul obiectiv al autorului, relevat printre altele și de recunoașterea originii românești a dinastiei Asăneștilor⁵⁰. *Un Commonwealth...* este o sinteză de referință în care rolul Bulgariei este tratat cu precădere din prisma unei relații globale, prioritate având factorii ce au dus la implementarea culturii bizantine în spațiul de civilizație slav de sud⁵¹. Lucrarea *Commonwealth* a lui Obolenski include unul dintre cele mai bune studii generale asupra convertirii slavilor, cu referire directă asupra începutului și perioadei de apogeu a Primului Țarat bulgar, condiție necesară înțelegerii ideologiei imperiale bulgare.

⁴⁴ Cf. S. Brezeanu, „Vlahi“ și „misieni“ în sursele bizantine relative la începuturile Statului Asăneștilor. Terminologie etnică și ideologie politică, în *Răscoala și Statul Asăneștilor*, p. 37-69; V. Ciocâltan, *Componența românească a Țaratului Asăneștilor în oglinda izvoarelor orientale*, în „Revista istorică“, III, 1992, nr. 11-12, p. 1107-1122.

⁴⁵ Originea vlahă a dinastiei Asăneștilor este contestată de istoriografia bulgară, care susține vehement apartenența Asăneștilor la clasa feudală bulgară și descendența acestora din suveranii Primului Țarat bulgar.

⁴⁶ Referitor la participarea vlahilor la răscoală și rolul jucat de elementul vlah în alcătuirea Țaratului valaho-bulgar, cele două istoriografii, atât românească cât și bulgară au puncte de vedere divergente. Chestiunea în discuție este una delicată ce trebuie tratată în viitor cu o maximă responsabilitate și mai mult decât atât, dintr-o altă perspectivă decât până acum.

⁴⁷ Cf. S. Brezeanu, *O Istorie a Bizanțului*, ed. a II-a, p. 241.

⁴⁸ *Istoria Românilor*, p. 427-438.

⁴⁹ F. Dvornik, *Les Slaves Byzance et Rome. Au IXe siècle*, Paris, 1926.

⁵⁰ Idem, *Slavii în istoria și civilizația europeană*, p. 104.

⁵¹ D. Obolenski, *op. cit.*, p. 28.

Referitor la evenimentele acestor ani, de o complexitate aparent disproporționată față de importanța lor, reține atenția un număr de istorici valoroși care acoperă în bună măsură perioada la care face referire studiul nostru. Lucrarea *Istoria Bulgariei* apărută la București în 2002 sub îngrijirea unui grup de autori bulgari, P. Pavlov, I. Ianev și românul D. Cain (traducător și coautor) reprezintă un început, salutat și de semnatarul prefeței, prof. univ. dr. G. Zbucea. „Nevoia unei prezentări monografice a evoluției istorice a lumii bulgare este acum împlinită prin lucrarea de față”⁵². Așa cum bine remarcă prof. Zbucea, anumite probleme controversate, disputate și acum în literatura de specialitate, cu trimitere exactă la statul vlaho-bulgar – originea dinastiei Asăneștilor, ponderea factorului românesc la crearea unui Țarat dualist vlaho-bulgar, sunt prezentate de o manieră ce se încadrează, într-un anume tipic, părtinitor, de către autorii bulgari. Totuși, ceea ce intrigă este maniera deloc obiectivă a traducătorului cărții de față, D. Cain, care se complăce tacit cu metoda de lucru a echipei bulgare, neluând deloc atitudine vizavi de controversele istoriografice, lăsând evidente urme de suspiciune în legătură cu apariția acestei cărți.

Paisie Hilendarski, folosindu-se de vechi manuscrise slavone, elaborează în 1762 lucrarea *Slaviano – Bălgarska Istorija*, reeditată cu o introducere Petăr Dinekov, Sofija, 1960.

Istoriografia bulgară îl consideră pe Paisie din Hilendar, drept „părintele renașterii culturale bulgare”, fiind de fapt unul din corifeii procesului de emancipare națională a Bulgariei premoderne.

Cărturarul-călugăr, ocupându-se de perioada Țaratului Asăneștilor, narează despre ajutorul dat de vlahii de la nord de Dunăre, adică din Țara Vlahilor (Vlașkata Zemlia), care au venit în ajutorul răsculaților conduși de frații Petru și Asan (1185), contra stăpânirii bizantine. Gospodarii vlahi, cnezi, principii, din stânga Dunării au trimis armată în ajutorul Asăneștilor. Pe baza celor afirmate de Paisie și coroborând datele documentare existente cu unele lucrări de specialitate, cu greu putem trage o concluzie de genul că la răscrucea dintre secolele al XII-lea și al XIII-lea, pe teritoriul de la nord de Dunăre existau „formațiuni statale organizate”⁵³.

De asemenea, Paisie Hilendarski vine în sprijinul afirmării identității vlahilor din Haemus, confirmând în mod direct apartenența vlahilor și a dinastiei⁵⁴ lor la rădăcina romanității orientale. „Toți vlahii inițial citeau în latinește, căci ei cu latinii sunt din același neam și limbă”. (Tăi kato s latinite sa edin rod i ezik)⁵⁵.

Asupra Țaratului vlaho-bulgar, lucrarea *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998, autor C. Rezachevici rămâne valoroasă prin paralela relațională pe care o face între populațiile de aceeași origine etnică, românească, ce ocupă ambele maluri ale Dunării.

⁵² P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *Istoria Bulgariei*, p. 5.

⁵³ P. Hilendarski, *op. cit.*, p. 60-68; N. Ciachir, *Istoria slavilor*, București, 1998, p. 18.

⁵⁴ P. Hilendarski, *op. cit.*, p. 60.

⁵⁵ N. Ciachir, *op. cit.*, p. 18.

În *Istoria Românilor*, vol. I, ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, București, 2000, Constantin C. Giurescu prezintă un rezumat concis, dar valoros⁵⁶ al situației perioadei Asăneștilor, contribuind în maniera-i cunoscută, la investigarea și interpretarea unor controverse istoriografice delicate. Regretatul istoric român, abordează din perspectiva *fără ură și fără părtinire* domeniul istoric, care nu trebuie să devină „un instrument al preocupărilor politice actuale”⁵⁷. Condamna totodată metodele revizioniste „Revendicările teritoriale nu sunt în funcție de fapte petrecute cu o mie de ani îndărăt, ci de realitățile etnice, economice și militare din zilele noastre”⁵⁸.

O cercetare mai detaliată asupra acestei perioade decât cea oferită în *Istorija na bălgarskata dăržava prez srednite vekove, vol. III, Bălgarija pri Asenevți* (1187-1280), Sofija, 1940, a lui V. Zlatarski cu greu poate fi întrecută.

Volumul *Comunitatea românească de pe Valea Timocului bulgăresc* a Monicăi Budiș este „conceput în două părți convergente”. Prima parte și, care ne interesează în mod special, se vrea o „analiză teoretică” a situației comunității vlahe din Timocul bulgăresc⁵⁹ prin prisma ecuației contextuale⁶⁰, care pune în lumină factori istorici, geografici, social-economici, de o importanță deosebită pentru romanitatea nord-balcanică⁶¹.

În culegerea de documente *Români de la sud de Dunăre*, coordonată de prof. univ. dr. S. Brezeanu – G. Zbucă, apărută la Arhivele Naționale ale României, București, 1997, autorii abordează istoria romanității sud-dunărene, așa cum se afirmă în introducere, sub imperiul unei „acțiuni dificile și pline de riscuri”. Această întreprindere este argumentată de lipsa unei alcătuirii politice temeinice, de o biserică proprie și de o cultură scrisă, care face din conceptul „societatea vlahilor sud-dunăreni” – până spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, una eminentă orală. „Suntem constrânși să facem apel la mărturiile asupra lor păstrate de vecinii lor greci și de slavii-sudici, dotați cu state, biserică și cultură scrisă. Dar cum vlahii, cu valorile tradiționale ale civilizației lor, au rămas rebeli pe parcursul secolelor la eforturile statelor din regiune

⁵⁶ Constantin C. Giurescu face aprecieri bine documentate pentru studierea istoriei medievale românești, în context general European și sud-est European în primul rând, cu referire specială la perioada bizantină, care reprezintă o temeinică bază de pornire pentru abordarea ansamblului istoriei medievale românești. Examinând în spirit critic izvoarele privitoare la „naționalitatea română a Asăneștilor” este vorba aici de o categorie întregă de surse, cronici grecești, în special N. Choniates, cronicarii francezi, izvorul de origine germană (Ansbertus) și documentele cancelariei papale; istoricul nostru surprinde lumea romanității orientale într-un moment de maximă glorie, când vlahii din Haemus au reușit, efemer de altfel, formarea unui stat cu un evident caracter dualist vlaho-bulgar. Vezi, C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 95-102.

⁵⁷ Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 98.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ M. Budiș, *op. cit.*, p. 19.

⁶⁰ „Mult mai numeroși în secolele anterioare, în anii din urmă fiind asimilați de popoarele sau de populațiile în mijlocul cărora trăiesc sau păstrându-și o identitate miraculoasă, în ciuda tuturor vicisitudinilor istorice și social politice, acești *români balcanici* și-au menținut nealterate o serie de tradiții și obiceiuri de mare vechime, cu o simbolică deosebit de interesantă”. A se vedea, M. Budiș, *op. cit.*, p. 25.

⁶¹ *Ibidem*, p. 19.

de a-i integra propriilor valori, mergând până la asimilare, relațiile dintre ei și vecinii lor nu au fost lipsite de tensiuni. De aici și imaginea subiectivă și de multe ori voit deformată a vlahilor în oglinda bizantină și sud-slavă⁶².

Societatea vlahă din Balcani, confruntată în cele mai multe cazuri – la care adăugăm caracterul disparat și uneori contradictoriu al unor mărturii – cu o sărăcie de informație, poate fi studiată în „lumina unor surse inegal dispuse în spațiu și timp”⁶³ și care nu-și propun să realizeze o imagine articulată a societății românești de la sud de Dunăre⁶⁴.

Un alt volum, ce face referire la romanitatea orientală este colecția de studii⁶⁵, autor N. Saramandu, *Romanitatea Orientală*. Cunoscutul lingvist, dorind să evidențieze importanța izvoarelor istorice pentru cunoașterea romanității orientale, își aduce contribuția istorico-lingvistică, în introducerea volumului menționat, parafrazându-l pe academicianul G. Mihăilă. „Istoria limbii române se cuvine să fie studiată în strânsă corelație cu istoria poporului român; lingviștii nu pot să se hazardeze în considerații istorice fără a ține seama în cel mai înalt grad de concluziile autorizate ale specialiștilor, în caz contrar riscând să formuleze ipoteze fără acoperire”⁶⁶.

Volumul Mariei Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, deși are un stil greoi, iar secolul al XIII-lea, „nu este evocat aici decât ca prolog la desfășurarea de fapte și de stări din secolul următor”⁶⁷, totuși, colecția de studii reține atenția prin metoda interpretativă dată unor documente ce fac referire la spațiul sud-est european, încadrat într-un context special⁶⁸.

⁶² S. Brezeanu, G. Zbucnea, *op. cit.*, p. 7.

⁶³ *Ibidem*, p. 12.

⁶⁴ În ciuda sărăciei mărturiilor surselor scrise medievale, cu referire strictă la „societatea vlaho-balcanică”, autorii fac o salutată încercare de trecere în revistă a acelor episoade – în plan cotidian – care pot constitui punți de legătură pentru o viitoare cercetare în domeniu. A se vedea în acest sens, *Ibidem*, p. 12-15.

⁶⁵ Valorificând informația din FHDR, II-IV, tocmai în ideea că istoria îi poate ajuta pe lingviști, adăugată cu materiale documentare și bibliografice utile, unde cercetarea arheologică vine să certifice veridicitatea izvoarelor istorice, rezultă un studiu serios, o relație bilaterală, constantă, raportată la fenomenul denumit generic *romanitatea orientală*. Relația dintre partea I (romanitatea orientală) și partea a II-a (dialectele românești – sud –dunărene) este de altfel valoroasă.

⁶⁶ N. Saramandu, *op. cit.*, p. 5.

⁶⁷ M. Holban, *op. cit.*, p. 5.

⁶⁸ Din perspectiva relațiilor vlaho-bulgaro sau bulgaro-maghiare este interesant de urmărit cum decurg acestea într-un cadru, totuși special în plan confesional, mai cu seamă din 1204 – când regele Emeric al Ungariei îl reține la curtea sa pe legatul papal Leon, cardinal al basilicii Sf. Cruci, înputernicitul papei Inocențiu al III-lea, ce avea misiunea de a-l încorona pe Ioniță Kaloianes drept „rex omnium Bulgarorum et Vlahorum” – și până către 1238-1239. Atunci, un alt pontif roman cu valențe universale, Grigore al IX-lea, predică și-i solicită lui Bela IV, regele Ungariei, să pornească negreșit în cruciadă contra „ereticii” și „schismaticului” Ioan Asan al II-lea. Vezi V. Achim, *Structuri ecleziastice și politici confesionale în spațiul balcano-carpatic în secolul al XIII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, XX, 2002, p. 115-138.

Despre armată și administrație⁶⁹, vezi D. Anghelov, *Bălgarskoto voenno izkustvo*, Sofija, 1958, cu toate că orientarea teoretică și tehnică (armament, sistem ofensiv-defensiv, campanii militare) lasă unele interpretări. *The late Byzantine army. Arms and society (1204-1453)*, Philadelphia, 1992, semnată de Mark C. Bartusis, este necesară oferind deopotrivă și o descriere generală a situației militare balcanice din prima jumătate a secolului al XIII-lea.

Titli i slujbi v oblastnoto upravlenie na starovremna Bălgarija. Spored gramotit na bălgarskit țare, Sofija, 1932 a lui S. S. Bobcev aduce o contribuție deloc de ignorat în ceea ce privește rangurile și slujbele din administrația aparatului de stat. Referitor la epoca Asăneștilor, autorul bulgar, interpretând documente de referință emise în perioada studiată sau cu referiri la aceasta, își face simțit aportul la cunoașterea unor astfel de titluri, cât și la lămurirea unor funcții deținute în perioada la care facem referire⁷⁰.

Ediția englezească a lui G. A. Ilynski, *Gramoty bolgarskikh carey*, introd. I. Duicev, London, 1970 are meritul de a aduce unele completări la ediția întâi a lui Ilynski, Moskva, 1911.

Lucrarea lui G. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, citată anterior, conține importante interpretări în stilul *sui generis* al reputatului istoric român ce are menirea de a ajuta studiul de specialitate⁷¹.

O lucrare apropiată prin conținutul specific este *Istoria militară a poporului român*, vol. I, București, 1984 care utilizează principalele surse contemporane evenimentelor cu conotații și implicații militare majore pentru perioada celui de-al Doilea Țarat vlaho-bulgar⁷². De reținut că este singura lucrare de specialitate în limba română⁷³.

⁶⁹ Sistemul de taxe corespundea și el perioadei de ocupație bizantină (1018-1185), incluzând taxe pe case, animale, terenuri, existând și o taxă specială pentru întreținerea demnitarilor din diferitele provincii.

⁷⁰ Pe baza unor documente de redacție medio-bulgară, autorul bulgar, făcând o serioasă excezează a acestora, a readus în prim-planul vieții științifice ranguri și slujbe de factură slavă, protobulgară și implicit bizantină ce au servit de-a lungul vremii în aparatul de stat bulgar. Cât privește Țaratul Asăneștilor, concentrarea unor astfel de funcții și slujbe – în sistemul administrativ de stat, nu poate fi înțeleasă decât prin prisma raportării la tradiția Primului Țarat bulgar, cât și din relația Țaratului Asăneștilor cu Imperiul Bizantin. Curtea țarilor bulgari urma fidel modelul bizantin. Țarii introduseseră titlul de despot pentru a marca rangul următor și îl confereau guvernatorilor diverselor ținuturi. La fel ca în Bizanț, rudele apropiate erau numite „sebastocrator“. Cancelarul imperiului era denumit „logothetes“, iar ministrul de finanțe „protovestiaros“, ambii după obiceiul bizantin. Aproape toate funcțiile de la curtea bizantină se puteau regăsi și la curtea din Târnovo. Provinciile administrative erau desemnate prin cuvântul grec „chora“, iar principalii demnitari judiciari, administrativi erau apelați cu titlul elen „kefalades“, care însemna căpetenii. Vezi și I. Biliarski, *Instituțiile na srednovekovna Bălgarija. Vtoro bălgarsko țarstvo (XII-XIV vek)*, Sofija, 1998.

⁷¹ G. Brătianu, *op. cit.*, p. 51-83.

⁷² *Istoria militară...*, I, p. 295-308.

⁷³ O serie de factori diverși precum și probabil, slabul interes manifestat de cercetători, în genere, pentru un astfel de subiect au determinat, ca până în momentul de față armata Țaratului vlaho-bulgar al Asăneștilor să nu aibe un studiu de referință care, credem noi, poate veni în întâmpinarea multor nevoi specifice, cât și generale.

Organizarea vieții de stat a acelei perioade ne este ilustrată mai bine de *Istorijsa na Bălgarija*, vol. III, datorită căreia putem cunoaște organizarea aparatului administrativ, având la bază modelul bizantin ce are efecte mai vaste în privința societății timpului. Un bun studiu asupra stării imperiului, ce include și perioada de declin din timpul Anghelilor, este analiza lucrării lui M. Șesan, *Împărțirea administrativă a Imperiului bizantin în timpul Comnenilor și Anghelilor (1081-1204)*, Cernăuți, 1942.

III. Lucrări de referință speciale

Mai mulți cronicari bizantini dau relatări folositoare asupra lumii balcanice în general, iar unele dintre descrierile amănunțite pot fi transpuse în particular și adaptate modelului bulgar, valabil pentru Primul Țarat și, după caz, pentru al Doilea Țarat vlaho-bulgar.

O imagine detaliată asupra lumii vlaho-bulgare din ultimele decenii ale secolului al XII-lea și prima jumătate a veacului al XIII-lea, când elementul vlah a jucat un rol important în statul nou creat de dinastia românească a Asăneștilor, înseamnă o întreprindere ingrată de cele mai multe ori pentru cercetătorul modern, deoarece lipsa surselor lămuritoare este o „piedică“ ce de multe ori se dovedește descurajatoare. Sursele privind starea socială din perioada aceasta, Epoca Asăneștilor, sunt atât de limitate, încât i-au determinat pe unii cercetători să tragă concluzii total contradictorii.

Penuria lucrărilor de specialitate ce tratează subiectul propus de noi, cu referire strictă la societatea Țaratului Asăneștilor, reprezintă o altă încercare dificilă pentru reconstituirea unei societăți dualiste, tinere și efemere. Însă, pe baza literaturii de specialitate existente și în coroborare cu alte metode de lucru cunoscute, precum analiza repetată, făcută din perspective și cu posibilități diverse, a izvoarelor narative de notorietate pentru perioada în cauză și a interpretărilor care li s-au dat de-a lungul vremii, se pot găsi argumente pertinente care pot justifica titlul lucrării de față.

În consecință, iar nu neapărat ca un factor conjunctural, cercetătorul modern care ia în calcul și studiază în amănunt mărturiile bizantine și sud slave, se vrea a fi, literalmente, un bun cunoscător al valorilor, atitudinii morale, comportamentului, ideologiei de stat ale conlocuitorilor vlahilor, pentru a putea veni cu păreri fundamentate ce ar ajuta linia istoriografică de cercetare.

Istoria politică, ideologia politică, mediul geografic, structurile sociale, aparatul administrativ-juridic, viața militară, economia, viața religioasă, cultura, arta sunt elemente care împreună constituie, ceea ce într-un cuvânt se cheamă *modus vivendi* ce își găsește corespondent în bibliografia specială.

Viața cotidiană, indiferent dacă este trăită de un orășean sau un sătean, este interesantă în toată complexitatea ei. Cunoașterea mentalului sau a felului de a se raporta în funcție de anumite tipologii, a individului – reprezintă, prin funcțiile sale multiple, cu activități diverse, cu preocupări și aptitudini variate, un curent ce

formează deopotrivă, un interesant amalgam cultural. Un *modus vivendi* capricios determinând un sever antrenament fizic ce poate fi rezumat la un simplu joc de cuvinte, intitulat: ritm de viață.

Cât privește influența Țaratului Asăneștilor la nord de Dunăre, V. Achim, *Banatul în Evul Mediu*, aduce informații utile evocând importanța Crainei⁷⁴, o marcă de graniță. Localizarea ei a fost propusă „în colțul sud-estic al Banatului în epoca în care aici își exercită controlul imperiul vlaho-bulgar al Asăneștilor și a dispărut odată cu instaurarea, în 1231-1232, a stăpânirii ungare și crearea Banatului unguresc de Severin, care a înglobat și acest ținut”⁷⁵.

O seamă de aspecte ce privesc societatea vlaho-bulgară sunt tratate în lucrarea *Bălgarija i bălgarite v predstavite na vizantiite, VII-XIV*, Sofija, 1999, a lui P. Anghelov, fiind o lucrare de referință, ce a beneficiat de o majoritate de izvoare importante⁷⁶. Ca reprezentant al școlii bulgare, P. Anghelov, trasează ideea generală a cărții sale, având ca principală preocupare punerea în lumină a raporturilor bulgaro-bizantine.

Referitor la viața cotidiană, o tratare interesantă la nivel arheologic o reprezintă lucrarea *Domašniat bit i vāorājenia v dvoreța na țareveț spored mesovia arheologhiceski material. Țarevgrad Tărnăv*, II, Sofija, 1974, semnată de I. Nikolova.

Unele chestiuni controversate, ca răspânditul curent eretic al bogomililor își află o bună analogie în planul vieții cotidiene. Fenomenul dualist și implicațiile lui în societatea contemporană⁷⁷ a fost studiat de o seamă de istorici, vezi D. Anghelov, *Le Bogomilisme*, Sofija, 1987; Idem, *Bogomilstvoto v Bălgaria*, Sofija, 1958; Idem, B. Primov, G. Batacliev, *Bogomilstvoto v Bălgarija, Vizanția i zapadna Evropa v izvori*, Sofija, 1967; B. Primov, *Bugrite. Kniga za pop Bogomil i*

⁷⁴ V. Achim, *O formațiune medievală de graniță în sud-estul Banatului: Craina*, în *Banatul în Evul Mediu*, București, 2000, p. 161-176; A se vedea, spre pildă, articolul apărut în *Național și universal în istoria românilor*. O colecție de studii apărute cu prilejul împlinirii a 70 de ani ai prof. Dr. Ș. Papacostea, București, 1998, p. 190-206.

⁷⁵ V. Achim, *op. cit.*, p. 5.

⁷⁶ Elemente din îmbrăcămintea vlaho-bulgară au intrat în mediile societății bizantine. Se spune că aceștia purtau căciuli din material de „Moesia“, conform descrierii lui Nichifor Gregoras (Cf. P. Anghelov, *op. cit.*, p. 73). Tot același autor, menționează, în drumul său către Struma Inferioară, cu destinația Serbia, întâlnirea cu diverși „bulgari“ îmbrăcați în „haine negre“, făcute din lână și din piele de oaie, iar întregul proces de confecționare a unor astfel de veșminte era fără nici o îndoială opera respectivilor „bulgari“ întâlniți în itinerarul său de N. Gregoras. Observațiile lui N. Gregoras sunt prețioase prin aceea, că, după părerea sa, majoritatea locuitorilor din Macedonia, erau vechi locuitori din Moesia (Cf. *Ibidem*). Sub titulatura de „bulgar-i“, fără îndoială, în cazul în discuție, putem înțelege etnia vlahă – populație de origine romană – care avea ca îndeletnicire de bază păstoritul și implicit transumanța sezonieră.

⁷⁷ Când este vorba de apariția bogomilismului, ceea ce interesează nu este doar existența unei literaturi eretice sau a unui fenomen local social care concordă cu o revoltă populară, ci trebuie avut în vedere înainte de toate „contextul special“, care a permis în secolul al X-lea crearea unor condiții interne favorabile apariției și popularizării unora dintre ideile acestei doctrine, pentru detalii vezi D. Anghelov, *Le Bogomilisme...*

negovite posedovateli, Sofija, 1970⁷⁸; D. Obolenski, *The Bogomils. A study in Balkan neo-manichaeism*, Cambridge, 1948.

Pentru istoria bogomilismului, extrem de important este *Sinodikul*⁷⁹ țarului Boril, cel mai însemnat monument literar din secolul al XIII-lea, publicat în 1211. *Sinodikul*, inspirat din literatura ortodoxă bizantină, conține consemnările din timpul conciliului convocat de țarul Boril la Târnovo, pentru combaterea ereziei.

Referitor la aspectul social-economic și juridic, un bun studiu la nivelul relațiilor româno-bulgare este *Trăsături comune și deosebiri în dezvoltarea social economică a Bulgariei și Țării Românești în secolele XIII-XIV*, în *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor*, „Studii“, vol. I, București, 1971, autori D. Anghelov, Ș. Ștefănescu. *Despre relatări cu caracter juridic*, vezi M. Andreev, D. Anghelov, *Istoriya na bălgarskata dărjava i pravo*, Sofija, 1959.

În privința istoriei statului vlaho-bulgar⁸⁰ și a ideologiei sale, atrag atenția o seamă de lucrări precum, N. Bănescu⁸¹, *Un probleme d'histoire medievalè: Creation et caractères du second Empire bulgare (1185)*, București, 1943; S. Brezeanu, *Imperator Bulgariae et Vlachie. În jurul genezei și semnificației termenului „Vlachia“ din titlatura lui Ioniță Asan*, în *Romanitatea orientală în Evul Mediu*, București, 1999, p. 172-195; Idem, *Bizanțul și statele balcanice în perioada (1261-1453)*, în „Studii și articole de istorie“, 49-50, 1984, p. 94-103; *Răscola și statul Asăneștilor...*; Ș.-N. Tanașoca, *Din nou despre geneza și caracterul statului Asăneștilor*, în „Revista de Istorie“ tom. XXXIV, nr.7, iulie, 1971; R. L. Wolf, *The „Second Bulgarian Empire“. Its origin and History to*, în „Speculum“, 24, 1939, 2, p. 167-206; M. Andreev, *Bălgarskata dărjava prez srednovekovieto*, Sofija, 1974; P. Anghelov, *Bălgarska srednovekovna diplomațija*, Sofija, 1988; P. Petrov, *Văzstanovajavane na bălgarskata dărjava (1185-1195)*,

⁷⁸ Bogomilismul, ca și curent religios, pus în asociație cu ideea de viață cotidiană – raportată la criteriile economic și politic – modifică deci, caracterele etnic, religios și cultural inițiale ale statului pionier, intervenind în acest mod ca un sistem refractar și dezaprobativ – pe un fond popular discriminator – care are menirea de a înlătura cutumele standardizate ale elitei clasei dominante a societății bulgare, copie fidelă a unui model bizantin depășit, care mocnea sub propriile contradicții. *Istoriya na Bălgarija*, vol III, p. 150; B. Primov, *Bugrite. Kniga za pop Bogomil i negovite posedovateli*, p. 265-268; D. Anghelov, *Bogomilstvoto v Bălgarija*, p. 446; D. Anghelov, B. Primov, G. Batakiev, op. cit., p. 9-16 (cu o explicație a organizării comunităților bogomilice și a răspândirii curentului bogomilic). În acest sens un succint, dar folositor studiu despre bogomilism și complexitatea curentului său, îl aduce, P. Anghelov, *Bogomilstvoto v Bălgarija, în Istoriya na srednite vekove*, Sofija, 1991, p. 120-124.

⁷⁹ M. G. Poprujenko, *Sinodik țarija Borila*, în *Bălgarski starini*, vol. VIII, Sofija, 1928; *Istoriya na Bălgarija*, III, p. 426.

⁸⁰ Organizarea statului bulgar fusese adaptată la modelul bizantin de către Simeon Veliki (893-927), iar transformarea administrației și a societății conform modelului bizantin a avut loc în cei aproape două sute de ani în care Bulgaria a fost o provincie bizantină (1018-1185).

⁸¹ N. Bănescu, reprezentant de seamă al școlii române de bizantinologie, și-a adus o serioasă contribuție la cunoașterea contactelor româno-bulgaro-bizantine și de asemenea a administrației din Constantinopol la Dunărea de Jos.

Sofija, 1985; P. Mutafciev, *Istorija na bălgarskija narod. Vtora bălgarsko țarstvo*, II, Sofija, 1943; V. Zlatarski, *Istorija na bălgarskata darjava prez srednite vekove, vol. III, Bălgarija pri Asenevți (1187-1280)*, Sofija, 1940; *Istorija na Bălgarija*, III, etc.

Studiul lui B. Primov, *Crearea celui de-al Doilea Țarat Bulgar și participarea vlahilor*, reprezintă un pas înainte făcut de un istoric bulgar, recunoașterea participării elementului vlah la realizarea nucleului statal din Târnovo. Primov, minimalizează sau chiar neagă, adeseori, rolul atribuit românilor sud dunăreni de izvoarele vremii⁸².

Dinastiei Asăneștilor i-au fost dedicate mai multe studii de specialitate printre care amintim două lucrări precum: *Familijata na Asenevți (1186-1460). Ghenealoghia i posografija*, Sofija, 1985 a lui I. Bojilov și V. Nikolaev, *Potlekoto na Asenevți i etniceskiat karakter na osovanata ot tiah darjava*, Sofija, 1944⁸³.

Masiva lucrare a lui I. Bojilov, foarte necesară, poate fi pusă sub semnul îndoielii acolo unde se fabulează, pe baza legendelor, și pretențiilor exagerate ale unor „Asănești“, a căror legătură genealogică cu casa din Târnovo este incertă. Autorul bulgar, contestă, originea românească a dinastiei, afirmând că cei trei frați, Asan I, Petru și Ioniță sunt originari din Paristrion, baștina tatălui lor – „boier bulgar“⁸⁴.

Caracterul corespondenței dintre țarul Ioniță Kaloianes și pontiful roman, Inocențiu al III-lea, unirea din 1204 cu Sfântul Scaun, precum și legăturile Țaratului de Târnovo cu cruciații care s-au substituit din 1204, pe scaunul basileilor bizantini reflectă moduri diferite de abordare, unele din ele tributare unei gândiri anacronice.

O carte de sorginte interbelică însă folositoare prin maniera de a trata unele chestiunii „avangardiste“ pentru acea perioadă, cu referire strictă la epoca primilor Asănești, respectiv caracterul schimbului de scrisori consumat între țarul vlaho-bulgar și papă – este lucrarea autorilor bulgari C. C. Șangov și O. Damian Ghiulov (dr. în teologie și filosofie), *Epohata ha Asenevți. Pismata na Kaloiana do Inokenti III*, Sofija, 1921. Sursele fundamentale ce au narat despre temele enunțate mai sus au făcut obiectul unor lucrări ca: *Uniiata mejdu Bălgaria i Rimskata țarkva prez 1204 g. i certvătiiat crăsonosen pohod*, în „Istoriceski pregled“, nr. 2, Sofija, 1955, autorul fiind istoricul bulgar P. Petrov; A. Tăutu, *Devotamentul lui Ioniță Asan către Scaunul apostolic al Romei, în Omagiu Canonicei Aloisie Tăutu, cu ocazia împlinirii a 80 de ani*, „Buna Vestire“, T. XIV, nr.1, 1975; Ș. Turcuș, *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*; Ș. Papacostea, *Românii în secolul XIII. Între cruciată și Imperiul Mongol...*; M. Mălinaș, *Regestre și registre de la Constantinopol și Roma, din prima jumătate a secolului al XIII-lea privitoare la Vasile I și la împăratul Ioniță Caloian, din Târnovo. Unirea Bisericească a lui Ioniță Caloian, din anul 1203 și încoronarea acestuia la 1204*, Oradea, 2000; Ani Danceva-Vasileva, *Bălgarija i latinskata Imperija*

⁸² B. Primov, *Crearea celui de-al Doilea Țarat Bulgar și participarea vlahilor...*, p. 9-56.

⁸³ În cazul de față ne propunem să urmărim evoluția arborelui genealogic al Asăneștilor de parte bărbătească (1185-1257). Un tablou al dinastiei Asan a fost alcătuit și de academicianul Șt. Ștefanescu și poate fi găsit, în *Istoria Românilor*, III, pl. de la p. 428 bis.

⁸⁴ I. Bojilov, *Familijata na Asenevți (1186-1460). Ghenealoghia i posografija*, p. 19.

(1204-1261), Sofija, 1985; Chrystomos arhiepiscop, *Relațiile între Ortodocși și Romano-Catolici. De la cruciada a IV-a până la controversa isihastă*, trad. de Raluca Popescu, Mihaela Precup, București, 2001.

Cât despre administrație, sursele și studiile se referă în special la perioada ulterioară (a doua parte a secolului al XIII-lea – veacul al XIV-lea).

Studiile cu referință militară – privind armata Țaratului Asăneștilor, conflictele militare locale⁸⁵, cât și majore la care au luat parte vlaho-bulgarii, sistemul de alianțe care i-a inclus pe cumanii de la nord de Dunăre, precum și modul de a purta războaie al turanicilor, aceștia fiind aliați de nădejde ai statului de la sud de Dunăre – se regăsesc într-o serie de lucrări reprezentative.

Cercetările din domeniul istoriei militare ne îndrumă în primul rând către, D. Anghelov, B. Ciolpanov, *Bălgarska voenna istorija prez srednovkovieto* (X-XV), Sofija, 1994, lucrare ce rămâne de referință și care tratează în cele mai mici amănunte fenomenul militar caracteristic Țaratului Asăneștilor. Inevitabil, această sinteză cu caracter militar își descoperă limitele ca și majoritatea lucrărilor bulgărești anterioare, ținând cu tărie o linie tradițională unde spiritul național are rol de primat. Pe aceeași plan putem situa cartea coordonată de D. Anghelov, *Bălgarska voenna istorija. Podbrani izvori i dokumenti*, tom. I, Sofija, 1977. Încă din introducere, volumul lui G. Dilceovski, *Pobedata na Kaloian nad latinjite*, Sofija, 1961, captează cititorul intrat în contact cu motto-ul „**ВЕКОВЕ ОТ СЛАВА, ЗАТЪЛЕНИ В МРАК... I. Vazov**”⁸⁶, venind în întâmpinarea unor nevoi romantice, desuete, ce nu-și mai găsesc corespondent într-o viziune istoriografică modernă. Lucrarea lui P. Diaconu⁸⁷, *Les Coumans au Bas-Danube aux XIème et XIIème siècles*, București, 1978, *passim*⁸⁸, este un studiu util și comprehensiv având implicații vaste pentru înțelegerea lumii turanice, cumane⁸⁹ a timpului respectiv. Relativ la conflictele din spațiul sud-estului Europei, vezi, de asemenea, Ș. Tanașoca, *Românii în secolul al XIII...*

⁸⁵ Cf. notei nr. 36; Tactica utilizată, diversitatea de forme de luptă – riposte ofensive și retrageri simulate, hărțuirea și ambuscadele, atacurile concentrate pe elementul surpriză la punctele obișnuite de trecere, pare să facă o relație între lupta dintre bizantini și vlaho-bulgari, petrecută în defileul Trjevna, unde o coloană imperială a fost surprinsă „în locul cel mai îngust al trecătorii” – vlaho-bulgarii câștigând atunci o meritată victorie și momentul Pasada 1330, în care regele Ungariei Carol-Robert de Anjou a fost învins în aceleși mod de voievodul Munteniei, Basarab I. Vezi, *FHDR*, III, p. 266-271; *Istoria militară...*, p. 299-300; 346-352; S. Iosipescu, *Românii din Carpații Meridionali la Dunarea de Jos de la invazia mongolă (1241-1243) până la consolidarea domniei a toată Țara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cotorpîri ungare*, în *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 41-95; I. Minea, *Războiul lui Basarab cel Mare cu regele Carol Robert (Noembrie 1330)*, în „Cercetări istorice”, V-VII, 1929-1931, p. 324-343.

⁸⁶ „Timpuri (veacuri) de glorie, pierdute în negură...”.

⁸⁷ De curând a apărut volumul omagial, dedicat lui P. Diaconu, *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, volumul îngrijit de Ionel Cîndea, Valeriu Sârbu, Marian Neagu, Brăila, 2004. Volumul amintit are menirea de a cinsti „Diaconia fără preget a domnului Diaconu în slujba arheologiei românești” (*Ibidem*, p. XIII).

⁸⁸ Vezi și *Idem*, *Les Petchénèques au Bas-Danube*, București, 1970, *passim*.

⁸⁹ Lumea turanică a influențat, mai mult sau mai puțin, diferitele culturi cu care a intrat în contact. Este și cazul civilizației slavo-bulgare. A se vedea în acest sens, Pl. Pavlov, *Kumanite v*

Lucrarea lui V. Spinei *Marile migrații din estul și sud-estul Europei (în secolele IX-XIII)*, Iași, 1999, servește la înțelegerea fenomenului migrator cuman, care a avut, conform descrierii autorului din postfața lucrării, „reverberații profunde asupra tuturor mecanismelor vieții umane din arealul geografic afectat, materializate prin perturbații de substanță în spectrul etnico-demografic, în evoluția economică, în dinamica structurilor social-politice, în sfera culturală, în rosturile profesionale etc.“. Totodată, de o mare importanță, însă care dezbate chestiuni concrete petrecute pe teritoriul actual al României avem lucrarea intitulată: *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și turanici*, Iași, 1985⁹⁰.

Pentru a înțelege mai bine situația contextuală care a precedat unirea Bisericii bulgare cu Roma, în anul 1204, adică conflictul regional dintre Țaratul Asăneștilor și Regatul Sfântului Ștefan⁹¹, vezi A. Tăutu, *Le conflit entre Ioanitză Asen et Emeric roi de Hongrie (1202-1204). Contribution à l'étude du problème du second empire valaque-bulgar*, în *Omagiu Canonicului...*, p. 214-240⁹².

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. Izvoare

1. *Acta Honorii III et Gregorii IX (1216-1227) (1227-1241) e regestis Vaticanis aliisque fontibus collegit*, Aloysius L. Tăutu, Typis Polyglottis Vaticanis, MCML (Pontificia Commissio ad Redigendum Codicem Iuris Canonici Orientalis).

2. *Acta Innocentii P. P. III (1198- 1216) e regestis Vaticanis allisque eruit introductione auxit, notisque illustravit*, P. Theodosius Haluscynskij, Typis Poliglottis Vaticanis, MCMXLVI.

3. *Acta Innocentii P. P. IV (1243-1254) e regestis Vaticanis aliisque fontibus collegerunt notisque adornarunt*, Theodosius T. Haluscynskij et Meletius Wojnar, Romae, 1962.

4. *Biblia adecă Dumnezeiasca scriptură a Vechiului și Noului Testament, tipărită întâia oară în 1688 în timpul lui Șerban Vodă Cantacuzino Domnul Țării Românești, Retipărită după 300 de ani în facsimil și transcriere cu aprobarea*

obšttestveno-politiceskija život na srednovekovna Bălgarija (1186 g. – nacealoto na XIV v.), în „Istoriceski pregled“, Sofija, XLVI, 1990, nr. 7, p. 16-26.

⁹⁰ Vezi G. Brătianu, *Marea Neagră de la origini până la cucerirea otomană*, vol. II, trad. de Michaela Spinei, ediție îngrijită de V. Spinei, București, 1988.

⁹¹ H. Dimitrov, *Bălgaro-ungarski otnošenja prez srednovekovieto*, Sofija, 1998; P. Nikov, *Sădbata na severozapadnite bălgarski zemi prez srednite vekove*, în „Bălgarska istoriceska biblioteka“, Sofija, 3, 1930, nr. 1, p. 96-153.

⁹² A. Tăutu, *Devotamentul lui Ioniță Asan către Scaunul apostolic al Romei...*, p. 208; Hurmuzaki, *Documente...*, I, 1, p. 40-47; V. Zlätarski, *Istorija na bălgarskata dărjava prez sredinte vekove*, III, *Bălgarija pri Asenevți (1186-1280)*, p. 193-194; *Istorija na Bălgarija*, III, p. 137; P. Stephenson, *Byzantium's Balkan frontier. A political study of the Northon Balkans (900-1204)*, Cambridge, 2000. Vezi și nota 68.

Sfântului Sinod și cu binecuvântarea Prea Fericitului Părinte Teoctist Patriarhul Bisericii Ortodoxe Romane, București, 1988.

5. Clari, Robert de, *La conquête de Constantinople*, (ed. Ph. Lauer), Paris, 1924.

6. *Documenta Romaniae Historica*, D. Relații între țările române, vol. I, (1222-1456), București, 1977.

7. *Documente privind Istoria României*, veacul XI, XII, XIII, C. Transilvania, vol. I, (1075-1250), București, 1951.

8. Hurmuzaki, Eudoxiu de, *Documente privitoare la istoria românilor*, ed. N. Densușianu, vol. I, part.1 (1199-1345), București, 1887.

9. *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. III (ed. Al. Elian și N.-Ș. Tanasoca), IV (pub. de H. Mihaescu, R. Lazărescu, N.-Ș. Tanașoca, T. Teoteoi), București, 1975, 1982.

10. *Latinski izvori za bălgarskata istorija*, vol. III, Sofija, 1965.

11. *Prespikata na papa Inokentija III ka Balagarite*, ed. Ivan Duicev, în „Gotisnik na Universit. Kliment Ochridski“, Tom. XXXVIII, 3, Sofija, 1942.

12. Theiner, A., *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*, vol. I (1216-1352) Romae Typis Vaticanis, 1859-1860.

13. Idem, *Vetera monumenta Slavorum Meridionalium historiam illustrantia*, vol. I (1198-1549), Romae Typis Vaticanis, 1863.

14. Valenciennes, H., de, *La conquête de Constantiople*, publ. de Natalis de Waily, Paris, 1882.

15. Villehardouin, G. de, *Cucerirea Constantinopolului*, trad. O. Pecican, Cluj, 2002.

II. Lucrări Generale

1. Andreev, M., *Bălgarskata dăržava prez srednovekovieto*, Sofija, 1974.

2. Anghelov, D., *Bălgarskoto voenno izkustvo*, Sofija, 1958.

3. Anghelov, P., *Bălgarskata srednovekovna diplomațija*, Sofija, 1988.

4. Armbruster, A., *Romanitatea Orientală. Istoria unei idei*, ed. II, București, 1993.

5. Bakalov, G., Anghelov, P., *Istoria na srednite vekove*, Sofija. 1993.

6. Bartusis, M. C., *The late Byzantine army. Arms and society (1204-1453)*, Philadelphia, 1992.

7. Berstein, S., Milza, P., *Istoria Europei*, vol. II, ed. a II-a, traducere de Sorina Dănăilă, ediție îngrijită, note și comentarii de Al.-F. Platon, Iași, 1998.

8. Bobcev, S. S., *Titli i slujbi v oblastnoto upravlenie na starobremnska Bălgarija. Spored balgarskit țare*, Sofija, 1932.

9. Brezeanu, S., *Bizanțul și statele balcanice în perioada (1261-1453)*, în „Studii și articole de istorie“, 49-50, 1984, p. 94-103.

10. Idem, *De la populația romanizată la vlahii balcanici*, în „Revista de Istorie“, 29, 1976, nr.2, p. 211-222.
11. Idem, *O Istorie a Bizanțului*, ed. a II-a, București, 2004; Vezi și ed. I, *O istorie a Imperiului bizantin*, București, 1981.
12. Idem, *Romanitatea orientală în Evul Mediu*, București, 1999.
13. Idem, Zbucnea, G., *Românii de la sud de Dunăre*, București, 1997.
14. Browning, R., *Byzantium and Bulgaria. A comparative study across the arly medieval frontier*, London, Berkeley, 1975.
15. Brătianu, G., *Marea Neagră de la origini până la cucerirea otomană*, vol. II, trad. de Michaela Spinei, ediție îngrijită de V. Spinei, București, 1988.
16. Idem, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ediție îngrijită de V. Râpeanu, București, 1980.
17. Budiș, Monica, *Comunitatea românească de pe Valea Timocului bulgăresc*, București, 2001.
18. Ciachir, N., *Istoria slavilor*, București, 1998.
19. Dascov, S. B., *Dicționar de împărați bizantini*, trad. V. Onofrei, D. Onofrei, București, 1999.
20. D'Haucourt, *Viața în Evul Mediu*, traducere cuvânt înaintea și note Manuela Dobre, București, 2000.
21. *Documents and materials the history of the bulgarian people* (coord. P. Koledarov, B. Primov) Sofija, 1969.
22. Duby, G., *Histoire de la France (des origines a nos jours)*, Larousse, Paris, 1995.
23. Duicev, I., *Bălgarsko srednovekovie (proudvanija varhu politiceskata i kulturata istorija na srednovekovna Bălgarie)*, Sofija, 1972.
24. Idem, *Les Slaves et Byzance*, Sofia, 1960.
25. Dvornik, F., *Les Slaves Byzance et Rome. Au IXe siècle*, Librairie Ancienne Honore Champion, Paris, 1926.
26. Idem, *Slavii în istoria și civilizația europeană*, trad. Diana Danciu, București, 2001.
27. Gergely, A., *Istoria Ungarei*, în românește de Guzstav Mihaly, Ana Cristina Deutsch, București-Cluj, 2000.
28. Giurescu, C. C., *Istoria Românilor. Din cele mai vechi timpuri până în vremea lui Alexandru cel Bun (1432)*, ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, vol. I, București, 2000.
29. Holban, M., *Din cronică relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, 1981.
30. Ilynski, G. A., *Gramoty bolgarskikh carey*, introducere de I. Duicev, ed. a II-a, London, 1970.
31. Iorga, N., *Istoria vieții bizantine. Imperiul și civilizația după izvoare*. București, 1974.

32. Iosipescu, S., *Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241-1243) până la consolidarea domniei a toată Țara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cuceririi ungare*, în *Consolidarea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 41-95.
33. *Istoria militară a poporului român*, vol. I, București, 1984.
34. *Istorija na Bălgarija*, tom III, Vtora Bălgarska Dărjava, (coord. D. Anghelov), Sofija, 1982.
35. *Istoria Românilor*, vol. III, (Tratatul Academiei Române), București, 2001.
36. Lecca, O. G., *Familii boierești române*, editată de A. Codeescu, București, 2002.
37. Mihailă, G., *Introducere la Slava veche și slavona românească* (coord. P. Olteanu), București, 1975.
38. Idem, *Între Orient și Occident. Studii de cultură și literatură română în secolele al XV-lea - al XVIII-lea*, București, 1999.
39. Minea, I., *Războiul lui Basarab cel Mare cu Carol Robert (Novembrie 1330)*, în „Cercetări istorice“, V-VII, 1929-1931, p. 324-343.
40. Murnu, G., *Istoria românilor din Pind. Vlahia Mare (480-1259)*. Studiu istoric după izvoare bizantine, București, 1913.
41. Murnu, G., *Les Roumains de la Bulgarie medievale*, în „Balcanica“, I, București, 1938, p. 1-21.
42. *Național și universal în istoria românilor*. Colecție de studii apărută cu ocazia împlinirii a 70 de ani ai prof. Dr. Ș. Papacostea, București, 1998.
43. Nikov, P., *Sădbata na severozapadnite bălgarski zemi prez srednite vekove*, în „Bălgarsko istoriceska biblioteka“, Sofija, 3, 1930, p. 93-153.
44. Oberländer-Târnoveanu, E., *Nusmismatical Contributions to the History of the South-Eastern Europe at the End of the 13 th Century*, în „Revue Roumaine d'histoire“, XXVI, 1987, p. 245-258.
45. Obolenski, D., *Un Commonwealth medieval: Bizanț: Europa de Răsărit: 500 - 1453*, traducere de Claudia Duntru, postfață de N.-Ș. Tanașoca, București, 2002.
46. Ostrogorski, G., *Historie de L'Etat Byzantin*, trad. Française de J. Guuilard preface de Paul Lemerle, Paris, Payot, 1969.
47. Oța, S., *Populații nomade de stepă din Banat (secolele XI-XIV). Pecenegii și cumanii*, în *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*, volum îngrijit de I. Căndea, V. Sârbu, M. Neagu, Brăila, 2004, p. 489-520.
48. Paisie Hilendarski, *Slavijano-Bălgarska Istorija*, Sofija, 1960.
49. Panaitescu, P. P., *Români și bulgari*, București, 1944.
50. Pavlov, P., Ianov, I., Cain, D. (trad.), *Istoria Bulgariei*, București, 2002.
51. *Prinos lui Petre Diaconu la 80 de ani*. Volum îngrijit de I. Căndea, V. Sârbu, M. Neagu, Brăila, 2004.

52. Rămureanu, I., M. Senan, T. Bodogae, *Istoria Bisericească universală*, vol. I, București, 1975.
53. Rezachievici, C., *Istoria popoarelor vecine și neamul românesc în Evul Mediu*, București, 1998.
54. Runciman, S., *Byzantine civilization*, London, 1966.
55. Saramandu, N., *Romanitatea orientală*, București, 2004.
56. Stahl, H. H., *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, I-II , București, 1958-1965.
57. Idem, *Studii de sociologie istorica*, București, 1972.
58. Stephenson, P., *Byzantium's Balkan frontier. A political study of the North Balkans (900-1204)*, Cambridge, 2000.
59. Șesan, M., *Împărțirea administrativă a Imperiului bizantin în timpul Comnenilor și Anghelilor (1081-1204)*, Cernăuți, 1942.
60. Theodorescu, R., *Bizanț, Balcani, Occident și începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974.
61. Treadgold, W., *O istorie a statului și societății bizantine*, Trad. de Mihai-Eugen Avădanei, ed. îngrijită de V. Spinei și Bogdan-Petru Maleon, prefață de V. Spinei, vol. I-II, Iași, 2004.
62. Țuhlev, D., *Istorija na bălgarskata dărjava, tom. I, părvi period (864-1186 g.)*, Sofija, 1910.
63. Vasiliev, A. A., *Histoire de L'Empire Byzantin, traduit du russe par P. Brodin et A. Bourguina. Preface de M. Ch. Diehl, Tome II (1081-1453)*, Paris. Editions A. Picard, 1932.
64. Wagner, E., *Istoria sașilor ardeleni*, trad. Maria Ianus, cuvânt înainte de Thomas Năgler, București, 2000.

III. Lucrări Speciale

1. Achim, V., *O formațiune medievală de graniță în sud-estul Banatului: Craina, în Banatul în Evul Mediu (Studii)*, București, 2000, p. 172-176 (161-176).
2. Idem, *Despre vechimea și originea banatului de Severin*, în „Revista istorică“, V, 1994, nr. 3-4, p. 233-247.
3. Idem, *Structuri ecleziastice și politici confesionale în spațiul balcano-carpatic în secolul al XIII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie“, XX, 2002, p. 115-138.
4. Anghelov, D., *Le Bogomilisme*, Sofija, 1987.
5. Idem, *Bogomilsvoto v Bălgaria*, Sofija, 1959.
6. Idem, Primov, B., Batakliiev, G., *Bogomilsvoto v Bălgarija, Vizanția i zapadna Evropa v izvori*, Sofija, 1967.
7. Anghelov, D. (coordonator), *Bălgarska voenna istorija. Podbrani izvori i dokumenti*, tom. I, Sofija, 1977

8. Idem, Ciolpanov, B., *Bălgarska voenna istorija prez srednovjekovieto (X-XV)*, Sofija, 1994.
9. Anghelov, D., Andreev, M., *Istorija na bălgarskata dărjavanja i pravo*, Sofija, 1955; Vezi și ed. din 1959.
10. Anghelov, D., *Obrazuvane na Bălgarskata Narodnost*, Sofija, 1971.
11. Idem, Ștefănescu, Ș., *Trăsături comune și deosebiri în dezvoltarea social - economică a Bulgariei și Țării Românești în secolele XIII-XIV*, în *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor*, vol. I, București, 1971.
12. Anghelov, P., *Bălgarija i bălgarite v predstavite na vizantiitite, VII-XIV vek*, Sofija 1999.
13. Idem, *A Propos des relations politiques bulgare-serbes sous le règne de Ivan Asen II (1218-1241)*, în „Etudes balcaniques“, 17, 1981, 4, p. 124-132.
14. Bakalov, G., Anghelov, P., *Istorija na srednite vekove*, Sofia, 1991.
15. Bănescu, N., *Un probleme d'histoire médiévale. Creation et caractère du second Empire bulgare (1885)*, București, 1943.
16. Bicev, M., *Arhitectura bolgarii*, Sofija, 1961.
17. Biliarski, I., *Instituții na srednovjekovna Bălgarija. Vtoro bălgarsko țarstvo (XII-XIV vek)*, Sofija, 1998.
18. Bojilov, I., *Familijata na Asenevți (1186-1460). Ghenealoghija i posografija*, Sofija, 1985.
19. Bosilkov, S., *Dvanaiset ikoni ot Balgarija*, Sofija, 1966.
20. Brezeanu S., *Imperator Bulgariae et Vlachiae. În jurul genezei și semnificației termenului „Vlachia“ din titulatura lui Ioniță Asan*, în *Romanitatea Orientală în Evul Mediu*, București, 1999, p. 172-195.
21. Chrystomos arhiepiscop, *Relațiile între Ortodocși și Romano-Catolici. De la cruciada a IV-a până la controversa isihastă*, trad. de Raluca Popescu, Mihaela Precup, București, 2001.
22. Ciocâltan, V., *Componenta românească a Țaratului Asăneștilor în oglinda izvoarelor orientale*, în „Revista istorică“, III, 1992, nr. 11-12, p. 1107-1122.
23. Crăciunaș, I., *Patriarhia Bulgară*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, XXXVI, nr. 3-4, 1960.
24. Culianu, I. P., *Gnozele dualiste ale occidentului*, (trad. De Theresa Petrescu, și postfață de H. R. Patapievici), București, 1999.
25. Danceva-Vasileva, Ani, *Bălgarija i latinskata Imperija (1204-1261)*, Sofija, 1985.
26. Diaconu, P., *Les Coumans au Bas-Danube aux XI-XII siècles*, București, 1978.
27. Idem, *Les Petchénèques au Bas-Danube*, București, 1970.
28. Dilceovski, G., *Pobedata na Kaloian nad latințite*, Sofija, 1961.

29. Dimitrov, H., *Bălgaro-ungarski otnošenija prez srednovekovieto*, Sofija, 1998.
30. Gălăbov, I., *Nadpisite kăm boianskite stenopisi*, Sofija, 1963.
31. Golubinski, E., *Kratkii ocenk istorii pravoslavnech țerkvei: Bolgarskoi, Serbskoi i Rumânskoi*, Moscova, 1871.
32. Grabar, A., *Boianskata țârkva. L'Eglise de Boiana*, Sofija, 1924.
33. Idem, *La peinture religieuse en Bulgarie*, Paris, 1928.
34. Idem, *Roumanie. Eglises peintes de Moldavie*, Paris, 1962.
35. Koledarov, P., *Politiceskata geografija na srednovekovnata bălgarska dărjava (1186-1396)*, Sofija, 1989.
36. Krâstev, K., *Bălgarskiat prinos v Boianskite stenopisi*, în „Izkustvo“, nr. 4-5, Sofija, 1962.
37. Laskaris, M., *Vatopedskata gramota na țar Ivan Aseania II*, în *Bălgarski starini* (kniga XI), Sofija, 1930.
38. Lazarev, V. N., *Istoria picturii bizantine*, vol. II, trad. F Chirițescu, prefață de V. Drăguț, București, 1980.
39. Idem, *Istoriya Vizantiinskoi jivopisi*, Moscova, 1947.
40. Idem, *Teofan grecul și școala sa*, trad. și cuvânt înainte de V. Florea, București, 1974.
41. Manova, E., *Vidove srednovekovni oblekla spored stenopisite ot XIII-XIV vek v iugozapadna Bălarija*, în „Izvestija na etnografskija institut s muzei“, Sofija, 1962.
42. Mavrodinov, N., *Starobălgarskata jivopis*, Sofija, 1946.
43. Idem, *Starobălgarskoto izkustvo*, Sofija, 1959.
44. Idem, *Starobălgarskoto izkustvo*, XI-XIII vek, Sofija, 1966.
45. Mălinaș, I. M., *Regestre și registre de la Constantinsopol și Roma, din prima jumătate a secolului al XIII-lea privitoare la Vasile I și la împăratul Ioniță Caloian, din Târnovo. Unirea Bisericească a lui Ioniță Caloian, din anul 1203 și încoronarea acestuia la 1204*, Oradea, 2000.
46. Mijatev, K., *Boianskite stenopisi*, Sofija, 1961.
47. Mutafciev, P., *Bulgares et Roumains dans l, histoire des pays danubiens*, Sofija, 1942.
48. Idem, *Istoriya na bălgarskija narod (681-1323)*, pod redakțija na prof. V. Ghiuzelev, Sofija, 1986.
49. Idem, *Istoriya na bălgarskija narod. Vtora bălgarsko țarstvo*, II, Sofija, 1943.
50. Nikolaev, V., *Potekloto na Asenevți i etniceskijat karakter na osovanata ot tiah dărjava*, Sofia, 1944.
51. Nikolova, I., *Domașniat bit i văorăjenia v dvoreța na țareveț spored mesovija aerheologhiceski material. Țarevgrad Tărnăv*, II, Sofija, 1974.
52. Nikov, P., *Țărkovnata politika na Ivan Asenija*, II, Sofija, 1931.

53. Obolenski, D., *The Bogomils. A study in Balkan neo-manichaeism*, Cambridge, 1948.
54. Papacostea, Ș., *Români în secolul XIII. Între cruciată și Imperiul Mongol*, București, 1993.
55. Pavolv, Pl. *Kumanite v obšttestveno-politiceskija život na srednovkovna Bălgarija (1186 – naceolto na XIV v.)*, în „Istoriceski pregled“, Sofija, 1970, nr. 7, p. 16-26.
56. Petrov, P., *Kăm văprosa za bălgaro-vizantiiskite otnošenija prez vtorata polovina na XIII v.*, în „Istoriceski pregled“, XVI, 1960, nr. 1, p. 83-90.
57. Idem, *Uniiata mejdu Bălgarija i Rimskata țarkva prez 1204 g. i certvătiiat crăsonosen pohod*, în „Istoriceski pregled“, nr. 2, Sofija, 1955.
58. Idem, *Văzstanovajavane na bălgarskata dărjava (1185-1195)*, Sofija, 1985.
59. Poprujenko M.G., *Kozma prezbitier*, Sofija, 1936.
60. Idem, *Sinodik țarija Borila*, în *Bălgarski starini*, vol. VIII, Sofija, 1928.
61. Idem, *Straniți iz Bolgarski istoriji*, Sofija, 1925.
62. *Predica prezviterului Kozma*, trad. A. Iordan, București, 1938.
63. Primov, B., *Bugrite. Kniga za pop Bogomil i negovite posledovateli*, Sofia, 1970.
64. Idem, *Crearea celui de-al Doilea Țarat bulgar și participarea vlahilor*, în *Relații româno-bulgare de-a lungul veacurilor (sec. XII-XIX)*, vol. I, București, 1971.
65. *Răscoala și statul Asăneștilor* (coord. E. Stănescu), culegere de studii, București 1989.
66. Runciman, S., *A History of the first Bulgarian empire*, London, 1930.
67. Snegarov, I., *Kratka istorija na săvremenite provoslaveni țarkvi*, 2, Sofija, 1946.
68. Idem, *Neizdadeni starobălgarski jitia (jitie na țărnovskia patriarh Ioachim)*, în „Anuarul Acad. duhovnicești“, tom III, XXIX, Sofija, 1954.
69. Spinei, V., *Marile migrații din estul și nord-estul Europei (IX-XIII)*, Iași, 1999.
70. Idem, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X-XIII. Români și Turanici*, Iași, 1985.
71. Stoica, N., *Hrisovul țarului bulgar Ioan Căliman*, București, 1910.
72. Șangov, S., S., Ghiulov, D., O., *Epohata na Asenevți. Pismata na Kaloiana do Inokenti III*, Sofija, 1921.
73. Ștefănescu, Ș., *Legături româno-bulgare în prima jumătate a secolului al XIII-lea*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București, 1965, p. 223-228.
74. Idem, *Les relations roumano-bulgares entre le XIV- et le XVIII siècles*, București, 1973.
75. Tanașoca, Ș.-N., *Din nou despre geneza și caracterul statului Asăneștilor*, în „Revista de Istorie“ tom XXXIV, nr. 7, iulie 1981.

76. Tăutu, A., *Devotamentul lui Ioniță Asan către Scaunul apostolic al Romei, în Omagiu Canonului Aloisie Tăutu, cu ocazia împlinirii a 80 de ani*, „Buna Vestire“, T. XIV, nr. 1, 1975, p. 195-213.

77. Idem, *Le conflit entre Ioanitză Asen et Emeric roi de Hongrie (1202-1204). Contribution a l'étude du problème du second empire valaque-bulgar, în Omagiu Canonului Aloisie Tăutu, cu ocazia împlinirii a 80 de ani*, „Buna Vestire“, T. XIV, nr. 1, 1975, p. 214-240.

78. Turcuș, Ș., *Sfântul Scaun și românii în secolul al XIII-lea*, București, 2001.

79. Turdeanu, E., *La litterature bulgare du XIV siecle et sa diffusion dans les pais Roumains*, Paris, 1947.

80. Țankova-Petkova, Genoveva, *Bălgaro-grățki i bălgaro-latinski otnošenija pri Kalojan i Boril*, în „Izvestija na instituta po istorija na BKP“, 21, 1970, p. 161-169.

81. Idem, *Bălgarija pri Asenevți*, Sofija, 1978.

82. Țoanev, K., *Za tehnikata na Boianskite stenopisi ot 1259 godina*, în „Izkustvo“, nr. 7-8, Sofija, 1969.

83. Vergatti, Radu-Ștefan, *Români, bulgari, cumani și tătari la Dunărea de Jos în prima parte a secolului al XIII-lea*, în „Studii și materiale de Istorie Medie“, Academia Română, Institutul de Istorie „Nicolae Iorga“, Muzeul Brăilei, vol. XXI, 2003.

84. Wolf, R. L., *The „Second Bulgarian Empire“. Its Origin and History to 1204*, în „Speculum“, 24, 1939, 2, p.167-206.

85. Zlatarski, V., *Istoriya na bălgarskata dărjava prez srednite vekove*, vol. III, *Bălgarija pri Asenevți (1187-1280)*, Sofija, 1940.

86. Idem, *Istoriya na părvoto bălgarskoto țarstvo*, part. II, Sofija, 1927.

87. Idem, *Ivan Asen II (1218-1241)*, în „Bălgarska istoriceska biblioteka“, 3, 1930, p. 1-55.

QUELQUES REMARQUES RELATIVES À LA SOCIÉTÉ DE L'EMPIRE VLAQUO-BULGARE DES ASSÉNIDES À LA LUMIÈRE DE SA BIBLIOGRAPHIE SÉLECTIVE

- Résumé -

La participation des Roumains sud-danubiens aux événements de la fin du XIIème et du début du XIIIème siècles, qui ont mené à la reconstruction des structures étatiques de ce qu'on appelle dans l'historiographie, le Deuxième Tsarat vlaquo-bulgare, a été massive et décisive.

Les chefs de ce mouvement, les premiers Assainies, appartiennent à une famille vlaque. Ils rêvent d'un *Empire des Vlaques et des Bulgares* et obtiennent, en fin de compte, la confirmation par le pape d'un *royaume des Vlaques et des*

Bulgares. Le prix de cette confirmation papale est l'union de l'Eglise *des Vlaques et des Bulgares* à l'Eglise romaine. La tradition – de l'origine romaine des habitants de langue latine du Haemus – est également présente dans la correspondance du pape Innocent III avec Joannitsa, souverain de Târnovo.

L'Empire fondé par les Assénides a été une vaste association d'intérêts balkaniques, dont l'initiative revient aux Vlaques du Haemus, mais dont le modèle fut celui du Premier Tsarat bulgare.

Facteur politique de premier ordre dans la Péninsule Balkanique et même au-delà de cet espace géographique, l'Etat des Assénides a joué, entre l'Occident et l'Orient byzantin, un rôle de toute première importance.

Le retour de Jean Assen II (1218-1241) à la tradition politique et culturelle du Premier Empire bulgare a été fatal aux Vlaques des Balkans qui, peu à peu, sont assimilés, tout comme la dynastie régnante, par la population bulgare (slave) dominante.

•

Nikéatas Choniates dans sa chronique achevée durant les premières années du XIIIème siècle appelle les Vlaques sud-danubiens par un autre ethnonyme archaïsant et il précise le fait que leur ancienne dénomination était celle de *Mésiens*. En général le grand chroniqueur de la révolte des Assénides utilisait rarement le terme de *Mésiens*, en accordant une nette préférence à la forme authentique de Valaques.

•

Les caractères fondamentaux d'une telle société expliquent la participation considérable des Roumains sud-danubiens au renversement de la domination byzantine dans la partie septentrionale de la Péninsule Balkanique.

L'empire des Assénides a achevé le long processus historique au bout duquel la romanité orientale, du sud et du nord du Danube, s'est défini la position spécifique dans les cadres de la grande aire de civilisation byzantino-slave, où nous la retrouverons pleinement intégrée dans les siècles suivants. Et dans ce contexte, minimiser le rôle des vlaques dans le mouvement anti-byzantin des Assénides c'est négliger un aspect essentiel de l'histoire balkanique au Moyen Age.